

UOT 343.1

**CİNAYƏT MÜHAKİMƏ İCRAATININ XALQIN
NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ
PRİNSİPI İLƏ MƏHKƏMƏ NİTQLƏRİNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ**

Ə.Ə.QASIMOV*, Ş.Ə.CANGİROVA**

**Bakı Dövlət Universiteti,*

***Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi
haci-arastun@rambler.ru*

Məqalədə cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi prinsipi ilə məhkəmə niqtlərinin qarşılıqlı əlaqəsi tədqiq edilir.

Bu məsələyə aid görkəmli milli hüquq alimlərinin tədqiqatda nəzərə alınması ilə milli qanunvericilikdə aparılan son islahatlar nəticəsində andlılar məhkəməsinin ləğv edildiyi bir şəraitdə «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipinin müqəddəratı təhlil edilir.

Açar sözlər: qanunvericilik, məhkəmə nitqi, andlılar məhkəməsi, cinayət mühakimə icraatı, AR Konstitusiyası

Cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi prinsipi AR Konstitusiyasının 55-ci maddəsi ilə əlaqələndirilir (5, 96). AR Konstitusiyasının 55-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən; Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ vardır. Bu hüququ onlar bilavasitə və ya nümayəndələr vasitəsilə həyata keçirə bilərlər. Həmin maddənin II hissəsinə əsasən isə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları dövlət orqanlarında qulluq etmək imkanına malikdirlər. Dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları sırasından təyin edirlər. Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər dövlət qulluğuna qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada qəbul edilə bilərlər.

Məsələnin tədqiqi ilə məşğul olan tədqiqatçı qeyd edir ki, dövlət həyatının və ictimai həyatın başqa sahələrində olduğu kimi, cinayət prosesində də ictimaiyyət geniş iştirak edir. Hüquq pozuntuları və cinayətkarlıqla mübarizədə ictimaiyyətin iştirakı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 55-ci və digər maddələrində ictimai təşkilatların və hər bir vətəndaşın dövlətin idarə olunmasında iştirakını, cəmiyyətə zidd hərəkətlərə qarşı barışmaz olmasını və ictimai asayişin qorunmasına hər bir vasitə ilə kömək etməsini, mühakimə icraatında ictimai təşkilatların və əmək kollek-

tivlərinin iştirakına yol verilməsini müəyyən edir. Beləliklə də Konstitusiya cinayətkarlıqla mübarizədə ictimaiyyətin fəal iştirakını təmin etmək üçün geniş imkanlar yaradır (5, 130).

Hesab edirik ki, bu yanaşma AR Konstitusiyasının 55-ci maddəsinin həddən artıq genişləndilmiş təfsiridir, çünki həm konstitusion normanın özündə, həm də milli hüquq ədəbiyyatında AR Konstitusiyasının 55-ci maddəsi şərh olunarkən məntiqi vurğu, bir qayda olaraq, başqa məsələ üzərində qoyulur.

Məsələn, İ.M.Cəfərov AR Konstitusiyasının 55-ci maddəsinə şərh edərək göstərir ki, bu maddənin norması bilavasitə Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 21-ci maddəsinin tələbindən irəli gəlir. Həmin maddədə deyilir: «Hər bir insan bilavasitə, yaxud azad şəkildə seçilmiş nümayəndələrin vasitəçiliyi ilə öz ölkəsinin idarə olunmasında iştirak etmək hüququna malikdir». Başqa bir beynəlxalq aktda, yəni «Mülki və siyasi hüquqlar haqqında» Beynəlxalq Paktın 25-ci maddəsində isə deyilir: «Hər bir insan heç bir ayrı-seçkilik və əsassız məhdudiyyət qoyulmadan aşağıdakı hüquq və imkanlara malik olmalıdır: dövlət işlərinin aparılmasında istər bilavasitə, istərsə də azad şərtdə seçilmiş nümayəndələri vasitəsilə iştirak etmək; səs vermək, ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə keçirilən və seçicilərin sərbəst iradəsini təmin edən həqiqi vaxtaşırı seçkilərdə seçilmək; öz ölkəsində ümumi bərabərlik əsasında dövlət qulluğuna buraxılmaq». İ.M.Cəfərov vurğulayır ki, Konstitusiyanın bu maddəsi ilə dövlətin idarə olunmasında vətəndaşların bilavasitə və öz nümayəndələri vasitəsilə iştirakı müəyyən edilir. O, bu maddəni daha çox dövlət qulluğu kontekstindən izah edir (4, 163-164).

Maraqlısı budur ki, CPM-in 24-cü maddəsində təsbit edilmiş «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipini şərh etmiş başqa heç bir milli müəllif bu zaman AR Konstitusiyasının 55-ci maddəsinə istinad etmir. Belə ki, V.İbayev CPM-in 24-cü maddəsinə şərh edərək başqa bir konstitusion normanı rəhbər tutur – AR Konstitusiyasının 62-ci maddəsinə. Həmin maddəyə əsasən, hər kəsin onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququ vardır. Şəxsin razılığı olmadan onun işinə başqa məhkəmədə baxılmasına yol verilmir (6, 446).

«CPM-in Kommentariyası»nın müəllifləri də CPM-in 24-cü maddəsinin şərhini ilə bağlı qeyd edirlər ki, həmin maddədə nəzərdə tutulmuş prinsip cinayət işi üzrə ədalət mühakiməsinin andlı iclasçılarının iştirakı ilə aparılmasını cinayət prosesində təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının müdafiəsinin hüquqi təminatının növlərindən biri kimi təsbit edir (3, 73).

Göründüyü kimi, milli hüquq ədəbiyyatında «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipində məntiqi vurğunu iki fərqli məqam üzərinə qoyan yanaşmalar mövcuddur. Nümayəndəsi kimi M.Ə.Cəfərquliyevi qəbul etdiyimiz birinci yanaşma «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipinin əsas məqsədini Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnun təmin edilməsində görür. İkinci yanaşmada

isə bu prinsip Azərbaycan Respublikasının andlı iclasçı kimi çıxış edə biləcək vətəndaşının dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnun təminatı kimi deyil, təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının təminatı kimi nəzərdən keçirilir.

Bununla belə, M.Ə.Cəfərquliyevin nəzərdən keçirilən prinsipə bağlı fikirlərinə daha dərinən diqqət yetirdikdə, aşkar görünür ki, o, prof. C.H.Mövsumovun fikirlərinin varisliyinə dəstəklənmiş, prof. C.H.Mövsumovun həmin fikirlərinin sovet cinayət prosesində və hazırda da cinayət-prosessual hüquq nəzəriyyəsində də aktual olduğunu düzgün olaraq vurğulamışdır. Belə ki, M.Ə.Cəfərquliyev özünün «Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesi» adlı dərsliyində «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipini izah etməyə cəhd göstərərək qeyd edir: «Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilik cinayət mühakimə icraatında ictimaiyyətin iştirakının müxtəlif formalarını müəyyən edir. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin bir sıra maddələrində müstəntiqdən tələb edilir ki, o, istintaq apararkən cinayətlərin açılması və onları törətmiş şəxslərin axtarılması üçün, habelə cinayətin törədilməsinə kömək etmiş səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması üçün ictimaiyyətin köməyindən geniş istifadə etsin. Cinayət-prosessual qanunvericiliyin bir sıra normalarında təqsirləndirilən şəxsin yenidən tərbiyə və islah olunması üçün ictimai təşkilata və əmək kollektivinə verilməsindən, xitam edilmiş cinayət işlərinin yeniyetmələrə aid olduqda materialları yetkinlik yaşına çatmamışların işləri üzrə komissiyalara göndərilməsindən, təqsirləndirilən şəxsi və şübhə edilən şəxsi ictimai təşkilatların zəminliyinə verməkdən, yetkinlik yaşına çatmamışların işləri üzrə məhkəmə baxışında müəssisə, idarə və təşkilatların nümayəndələrinin iştirakından, digər işlər üzrə məhkəmə baxışında ictimai təşkilatların və əmək kollektivlərinin iştirakından bəhs olunur» (5, 130).

Bununla yanaşı, prof. C.H.Mövsumovun «sovet cinayət prosesində ictimaiyyətin iştirakı» prinsipini necə izah etdiyinə nəzər salaq: «Dövlət həyatının və ictimai həyatın başqa sahələrində olduğu kimi, sovet cinayət prosesində də ictimaiyyət geniş iştirak edir, hüquq pozuntuları və cinayətkarlıqla mübarizədə ictimaiyyətin iştirakı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, SSRİ Konstitusiyası ictimai təşkilatların və əmək kollektivlərinin dövlət işlərinin və ictimai işlərin idarə olunmasında iştirakını, hər bir sovet vətəndaşının cəmiyyətə zidd hərəkətlərə qarşı bərkəlməz olmasını və ictimai asayişin qorunmasına hər vasitə ilə kömək etməsini, mühakimə icraatında ictimai təşkilatların və əmək kollektivlərinin iştirakına yol verilməsini müəyyən edir. Beləliklə də ölkəmizin əsas qanunu olan SSRİ Konstitusiyası cinayətkarlıqla mübarizədə ictimaiyyətin fəal iştirakını təmin etmək üçün geniş imkanlar yaradır. Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyi cinayət mühakimə icraatında ictimaiyyətin iştirakının müxtəlif formalarını müəyyən edir. CPM-in 128-ci maddəsi, müstəntiqdən tələb edir ki, o, istintaq apararkən cinayətlərin açılması və onları törətmiş şəxslərin axtarılması üçün, habelə cinayətin törədilməsinə kömək etmiş səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması üçün ictimaiyyətin

köməyindən geniş istifadə etsin. Həmin məcəllənin 5, 6 və 7-ci maddələrində, müttəhimin yenidən tərbiyə və islah olunması üçün ictimai təşkilata və ya əmək kollektivinə verilməsindən, xitam edilmiş cinayət işlərini yoldaşlıq məhkəməsinə və yaxud yetkinlik yaşına çatmamışların işləri üzrə komissiyalara göndərilməsindən, CPM-in 7-1-ci maddəsində materialların cinayət işi başlamadan ictimai təsir tədbirləri görülməsi üçün göndərilməsindən, 88-ci maddəsində müttəhimi və şübhə edilən şəxsi ictimai təşkilatların zəminliyinə verməkdən, 267-1-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmamışların işləri üzrə məhkəmə baxışında müəssisə, idarə və təşkilatların nümayəndələrinin iştirakından, 260-1-ci maddəsində məhkəmə baxışında ictimai təşkilatların və əmək kollektivlərinin iştirakından bəhs edilir» (7, 61-62).

Edilmiş istinadlardan aşkar şəkildə görünür ki, M.Ə.Cəfərquliyev CPM-in 24-cü maddəsini şərh edərkən cinayət prosesində ictimaiyyətin iştirakı məsələsinə cinayət-mühakimə icraatında ictimaiyyətin geniş iştirakı formaları konsepsiyasını dəstəkləyir (5, 130-131). CPM-in 24-cü maddəsinin bütün məzmunu məhz andlılar məhkəməsi vasitəsilə mühakimə məsələlərinə həsr edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, CPM-in 359-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxs cinayət təqibi üzrə ona qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə ədalət mühakiməsinin andlılar məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilməsini tələb etmək hüququna malikdir və bu hüququn təmin edilməsi üçün birinci instansiya məhkəməsi cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə andlı iclasçılar qismində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını cəlb etməlidir. Göründüyü kimi, müasir anlamda «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipi məntiqi vurğunu məhz təqsirləndirilən şəxsin ona qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə ədalət mühakiməsinin andlılar məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilməsini tələb etmək hüququ üzərinə qoyur. Deyilənləri nəzərə alaraq, hesab edirik ki, hər iki yanaşma vahid mahiyyətin iki tərəfindən başqa bir şey deyildir. Bu baxımdan, hesab etmək olar ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsində ictimaiyyətin iştirakı formalarının nəzərdə tutulması ilə bağlı qanunvericilikdə bu məsələnin tənzimləməsi zəruridir.

Bu təqdirdə isə sual yaranır, milli qanunvericilikdə aparılan son islahatlar nəticəsində andlılar məhkəməsinin ləğv edildiyi bir şəraitdə «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipinin müqəddəratı necə olacaqdır? Fikrimizcə, ictimaiyyətin iştirakının iki forması təklif oluna bilər. Birincisi, ictimai xadimlərin, tanınmış yazıçı və şairlərin, ən azından məhkəmə baxışında professional müdafiəçi ilə yanaşı, ictimai müdafiəçi kimi iştirak etmək hüququnun qanunda tanınması; ikincisi isə ictimai ittihamçı və ictimai müdafiəçi institutunun bərpa edilməsi formasıdır. Hər iki forma məhkəmə baxışının qarşısında duran vəzifələrin lazımı qaydada təmin edilməsinə xidmət edə biləcək və kifayət qədər müsbət cəhətləri ilə xarakterizə olunacaqdır. Məhz bu baxımdan, məntiqi ardıcılıq prinsipinə əməl etməklə, Azərbaycan Respublikasında andlılar məhkəməsinin ləğvi prosesinin

necə baş verdiyinə diqqət yetirilməli, daha sonra isə «cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi» prinsipinin yeni realizə üsulları haqqında hazırlanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyası
2. Azərbaycan Respublikasının 1 sentyabr 2000-ci il tarixli Cinayət Məcəlləsi
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası / C.H.Mövsumov, B.C.Kərimov, Ə.H.Hüseynov. Bakı: Digesta, 2007, 1320 s.
4. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərh. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2004, 552 s.
5. Cəfərquliyev M.Ə. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesi. Dərslik. Bakı: Qanun, 2008, 768 s.
6. İbayev V. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası. Cinayət mühakimə icraatının vəzifələri, əsas prinsipləri və şərtləri. Maddələr 8-36. Bakı: Qanun, 2004, 770 s.
7. Mövsümov C.H. Sovet cinayət prosesi. Dərslik. Bakı: Maarif, 1989, 312 s.

ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ПРИНЦИПОМ ИСПОЛНЕНИЯ УГОЛОВНОГО РЕШЕНИЯ С УЧАСТИЕМ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ НАРОДА И СУДЕБНОЙ РЕЧИ

А.А.ГАСИМОВ, Ш.А.ДЖАНГИРОВА

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется взаимосвязь между принципом исполнения уголовного решения с участием представителей народа с учетом позиций видных национальных ученых-правоведов подвергнуты анализу вопросы «принципа исполнения уголовного решения с участием представителей народа» в связи с реформами, приведенными в национальном законодательстве.

Ключевые слова: законодательство, судебная речь, исполнение уголовного решения, Конституция Азербайджанской Республики

INTERRELATION BETWEEN THE PRINCIPLE OF THE EXECUTION OF CRIMINAL JUDGEMENT WITH THE PARTICIPATION OF THE PEOPLE'S REPRESENTATIVES AND THE COURT SPEECH

A.A.GASIMOV, Sh.A.JANGIROVA

SUMMARY

The article examines the relationship between the principle of execution of a criminal decision with the participation of representatives of the people, taking into account the positions of prominent national legal scholars, analyzes the questions of the "principle of execution of a criminal decision with the participation of representatives of the people" in connection with the reforms described in national legislation.

Key words: legislation, court speech, execution of the criminal judgement, Constitution of the Azerbaijan Republic